

sharqqa tomon 11 kilometr masofada joylashgan Termiz sayyidlariga bog'liq bo'lgandir. Topografik tarixlar tahlili Termiz ularning yerlaridan g'arb va janubga qarab qurib borilganini ko'rsatdi[4.191].

Ibn Battuta va Klavixo ma'lumotlariga ko'ra, shahar ravnaq topgan davr XIV-XV asr boshiga to'g'ri keladi. Bu u yerda o'z zarbxonasi bo'lgani va unda 1307-yildan -boshlab XV asrning dastlabki yillarigacha har yili pul zarb qilingani bilan tasdiqlanadi. Bu tangalarning ters tomoniga Termizning sifati - "Madinat ur-rijol", ya'ni "Mardlar shahri" iborasi zarb etilgan.

Mudofaa istehkomlarining yo'qligi shaharning kengayishiga imkon berdi. Termiz katta maydonni (taxminal 48 kvadrat kilometrni) band etgan hamda uning aniq tashqi chegarasi yo'q edi. U suv bilan yaxshi ta'minlangan hamda bog'-rog'ga burkangandi.

Termizda ko'chalar tarmog'i yaxshi rivojlandi. Ko'chalar atrofiga masjidlar, karvonsaroilar, hammomlar, savdo rastalari joylashgan maydonlarga kelib tutashar edi. Bu yerlar bozor bo'lib, u juda gavjum edi.

Shaharda uylar siyrak qurilgan, turar joylar yaxlit massivlarni tashkil etmas, balki bir-biridan qochirib qurilgan, bog'lar bilan qurshalgan edi. Qurilishda asosan xom g'ishtdan, kamdan-kam hollarda pishiq g'isht ishlatilar, yog'och armatura vazifasini bajarardi. Turar joy va xo'jalik binolari tarkibidagi gumbazli mahobatli mehmonxonalar ajralib turardi.

Bundan ikki yuz yil avval Eski Termizda qurilgan uylar singari, bu yerdagi uylar naqsh va o'yma ganch bilan bezatilmagan. Binolarning ichi sodda edi: devorlar qalin loysuvoq qilinib, ustidan yupqa ganch bilan suvalgan va oq yoki yashil rang berilgan. Hozirgacha saqlanib qolgan Qirqqiz xonaqohi hamda Termiz Sayyidlari xonadoni xilxonasi-Sulton Saodat ham o'sha Termiz hududida, birinchisi-shimoliy qismida bo'lsa, keyingisi ularning meros yeridan g'arbga nisbatan birmuncha masofada joylashgandi.

Termiz Sayyidlari Amir Temur vafotidan keyin, uning vorislari davrida ham o'z ta'sirini saqlab qolishgan. Lekin shahar nufuzdan mahrum bo'la bordi. Buning muhim ko'rsatkichi-zarbxona ishlamay qolganidir. XVI asrda, Shayboniylar davrida shahar hayoti tanazzulga yuz tutdi. Birmuncha vaqt o'tgach, shahar markazi yana Eski Termiz, qal'a tarafga qarab surilib bordi. Shahar bo'shab, shimolda joylashgan Solihoboddagina hayot saqlanib qoldi. Bu qishloq XX asr boshida ham mavjud edi. Unda Termiz Sayyidlarining ko'plab avlodlari yashab turardi. Hozir uning o'rnida g'arb tomonidan 1914-yilda o'tkazilgan temir yo'l bilan chegaralangan tepalik saqlanib qolgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abu-l Fayz Bayxaqiy. Istoriya Masuda. Perevod. A.K.Arendsa. M., 1969. C. 325.
2. Botirov I.T.. "Eski Termiz tarixiy manbalarda" – T.: Sharq, 2010.
3. Ibn Xordadbek. Kpiga putey i stran. Izdaniye. I. Velixanovoy. Baku. 1986. S. 66, 68, 133.
4. Termiz – Buyuk yo'llar chorrarasidagi ko'hna va boqiy shahar. Albom – T.: Sharq, 2001.
5. Tursunov S., Umarov I., Pardayev T., Qobilov E. "Termiz tarixi" – T.: Sharq, 2001.
6. G'iyosiddin Ali. Dnevnik poxoda Temura v IndiY. Perevod. A.A.Semenova. M., 1958. S. 127.

МАҲАЛЛАЛАРНИНГ ИЖТИМОИЙ-МАЪНАВИЙ ҲАЁТДАГИ ЎРНИ

Сангинова Иродахон Неъматуллаевна,
Денов тадбиркорлик ва педагогика
институтини таянч докторанти

Аннотация: Маҳалла ўзбекларнинг тарихан шаклланган ягона мақсад билан яшаб, фаолият кўрсатадиган макони ҳисобланади. У ўзбек халқининг турмуш тарзи, руҳияти, ижтимоий ҳаётининг ўзига хос хусусиятларини акс эттирувчи, миллий

анъаналарини, урф-одатларини, ахлоқий-маънавий қадриятларини авлоддан-авлодга етказувчи муқаддас маскан бўлиб келган. Мақолада мамлакатимизда маҳаллаларнинг ижтимоий-маънавий ҳаётдаги ўрни ҳақида сўз боради.

Калит сўзлар: маҳалла институти, “Фуқароларнинг ўзини – ўзи бошқариш органлари тўғрисида” ги қабул қилинган Қонун, “Маҳалла” жамғармаси, кўрик танловлари ва спорт мусобақалари.

Аннотация: Маҳалла – это место, где живут и работают узбеки с единой, исторически сложившейся целью. Это священное место, отражающее уникальные особенности образа жизни, менталитета и общественной жизни узбекского народа, передающее из поколения в поколение его национальные традиции, обычаи, нравственные и духовные ценности. В статье говорится о роли микрорайонов в социальной и духовной жизни нашей страны.

Ключевые слова: институт маҳалла, принятый Закон «Об органах самоуправления граждан», фонд «Маҳалла», конкурсы и спортивные соревнования.

Annotation: The Makhalla is a place where Uzbeks live and work with a single, historically formed goal. It has been a sacred place that reflects the unique features of the lifestyle, mentality, and social life of the Uzbek people, passing down their national traditions, customs, moral and spiritual values from generation to generation. The article talks about the role of neighborhoods in the social and spiritual life of our country.

Key words: makhalla institution, the adopted Law «On Citizens’ Self-Government Bodies», «Makhalla» fund, competitions and sports competitions.

Мустақилик йилларида ижтимоий-турмуш таризини юксалишга асосий таъсир кўрсатувчи оила билан боғлиқ муҳим тадбирлар амалга оширилиб, оила тарбияси оид давлат дастурлари ишлаб чиқилди. Оила маҳаллани асосий таянчи ҳамда унинг ўзора алоқаларин боғловчи воситадир. Оила ва маҳалла ҳар томонлама бир-бирлари билан боғлиқ бўлиб, маҳалла оилалардан ташкил топади. Фарзандлар оила бағрида камол топганлари каби оила ҳам маҳалла ичида равнақ топади, нурли келажак сари интилади. Керак бўлса, маҳалла оиланинг энг яқин маслаҳатчиси дир[2].

Маҳалла ўзбекларнинг тарихан шаклланган ягона мақсад билан яшаб, фаолият кўрсатадиган макони ҳисобланади. У ўзбек халқининг турмуш тарзи, руҳияти, ижтимоий ҳаётининг ўзига хос хусусиятларини акс эттирувчи, миллий анъаналарини, урф-одатларини, ахлоқий-маънавий қадриятларини авлоддан-авлодга етказувчи муқаддас маскан бўлиб келган. Маҳалла инсонларнинг миллати, ёши, жинси, дин, ирқи, тили, эътиқоди, ижтимоий келиб чиқиши, шахсий ва ижтимоий мавқеидан қатъи назар уларни эзгулик йўлида жипслаштирувчи ва бирлаштирувчи катта оила ҳисобланади.

Мустақилик йилларида маҳаллаларнинг ҳуқуқий жиҳатдан муҳофаза қилиш масаласида муҳим аҳамиятга эга қонунлар ишлаб чиқилиб, маҳаллада фуқароларнинг ҳуқуқий онгини мустаҳкамлаш бўйича Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 105-Моддасида алоҳида фикр изоҳ этилди: “Шаҳарча, қишлоқ ва овулларда, шунингдек улар таркибидаги маҳаллаларда ҳамда шаҳарлардаги маҳаллаларда фуқароларнинг йиғинлари ўзини-ўзи бошқариш органлари, бўлиб, улар икки ярим йил муддатга раисни (оқсоқолни) ва унинг маслаҳатчиларини сайлайди”.

Маҳалла борасида олиб борилаётган сиёсат иккита муҳим вазифани ҳал этишни кўзда tutуади.

Биринчиси маънавий вазифа бўлиб, у ўзбек халқининг минг йиллик тарихидаги ноёб, энг азиз анъаналарни, қадриятларни қайтадан тиклаш ва ривожлантиришдан иборат.

Иккинчидан сиёсий вазифа бўлиб, маҳалла институтини бугунги замон талабларига мувофиқ таризда тиклаш ва унинг ваколатларини кенгайтиришдан иборат.

Маҳалла тарбиянинг муҳим омил эканлигини ҳисобга олиб 1993 йилнинг 2 сентябрда Ўзбекистон Республикасида “Фуқароларнинг ўзини – ўзи бошқариш органлари тўғрисида” ги қабул қилинган Қонунда алоҳида қайд этилди. Қонунда

Ўзини-ўзи бошқариш органларининг жамиятдаги ўрни, ижтимоий ҳаётда ўзини-ўзи бошқариш органларнинг мавқеини ошиб бориши, маҳаллаларнинг миллий қадриятларни тиклаш ва такомиллаштиришдаги аҳамияти, маҳалладаги маъмурий бошқариш тизимида йиғин раислари зиммасига кўпгина вазифаларни амалга оширишдаги бурчлари каби масалалар юклатилди. Ушбу қонун фуқароларнинг сиёсий онгининг ошиб бориши жамият бошқарувдаги иштироки, маҳалла аҳолисининг талаб эҳтиёжларини ҳисобга олиб 1999 йил 14 апрелда ва 2003 йил 30 августда Қонунга ўзгартириш ва қўшимчалар билан янги таҳрирда қабул қилинди.

Ўзини-ўзи бошқариш органларини сайлаш тартиби, фаолиятини ташкил этиш ҳамда ваколат доираси қонун билан белгиланади. Қонунда белгиланганидек, фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари, шу жумладан маҳалла демократизми, ошкоралик, ижтимоий адолат, инсонпарварлик, маҳаллий аҳамиятга молик масалаларни ечишда мустақиллик, жамоатчилик асосидаги ўзаро ёрдам принциплари асосида фаолият кўрсатади. Унда маҳалла фаолиятининг асосий йўналишлари бўйича комиссиялар фаолият кўрсатди. Ушбу комиссияларнинг асосий, мақсадлари маҳаллани ҳақиқий тарбия, маънавият, намуна мактабига айлантиришдан иборатдир. Унинг иомини элу юртга танитиш, анъаналарининг абадийлигини таъминлашдан иборатдир. Маҳалла катта мамлакатнинг ичидаги кичик бир мамлакатдир, катта давлат ичра кичик давлатдир. Шунинг учун уни бошқарув тизими бўлгани каби, унинг ўзига хос ижтимоий-иқтисодий ва маданий-маърифий фаолият механизми ҳам асрлар давомида шаклланган. Маҳаллада оммавий-сиёсий, маънавий-маърифий, маданий, спорт, ташкилий тадбирлар ўтказилди[1].

Маҳаллада “Ёшлар мустақил ҳаёт оstonасида”, “Ҳуқуқингизни биласизми?”, “Оила мустаҳкамлиги кимга боглиқ?”, “Оила – жамият таянчи”, “Болали оилаларга имтиёзлар”, “Қайнона-келин муносабатларининг ахлоқий-маънавий асослари” каби мавзуларда учрашувлар, суҳбатлар, “Қайнонам – жоним онам”, “Намунали оила”, “Намунали келин”, “Энг яхши маҳалла”, Энг озода кўча” кўрик танловлари, турли мавзуларда спорт мусобақалари ўтказиш одат тусига кириб бормоқда[2].

Мустақилик йилларида маҳаллалар жамиятнинг моддий-маънавий асосларини яратишни таянчига айланиб, ижтимоий-иқтисодий ва маданий-сиёсий масалаларни ҳал этиб, фуқараолар йиғида демократия тамойилларини шакллантириш, инсон омилни қадрланишига асоси восита бўлиб хизмат қилди. Ўзбекистонда “Маҳалла” жамғармаси халқимизнинг урф- одатлари, анъаналари, қадриятлари ва маросимларнинг тиклаш, янада юксалтириш, ўтмиш авлодларимиз одоб-ахлоқ бисотларига амал қилиб, ёшларни ватанпарварлик, инсонпарварлик, ҳамжиҳатлик, ўзара дўстлик, биродарлик, қўшничилик, муҳтожларга ёрдам бериш каби ўзига хос хислатларни тарғиб қилиш асосида ёш авлодни тарбиялаш мактабига айланди. Маҳалла мамлакатимизда ўзора соғлом муҳитни яратиш, маънавий-адолат, панд-насихат, катталарни ибрати, ёшларни кексаларга ҳурматини кенгроқ тарғиб қиладиган мерибонлик мактабига асос солди.

Ўзбекистонда Маҳалла – мурувват марказига айланиб фуқораларни мустақил онгини ўсишни ижтимоий омиллари яратилди. Унда кам таъминланган, кўп болали оилалар, ёлғиз кексалар, ногиронлар, етим-есирлар, боқувчисини йўқотган оилаларни ижтимоий муҳофаза қилиш ишлари амалга оширилади. Маҳаллада хотин-қизларнинг манфаатларини муҳофаза этиш, уларнинг давлат ва жамиятдаги фаоллигини ошириш, оилада маънавий-ахлоқий муҳитни шакллантириш, турар жойида соғлом турмуш тарзини қарор топтириш, маданий турмуш шароитини яхшилаш, баркамол инсонни шакллантиришдаги мавқеини кўтариш борасида муҳим ишлар амалга оширилади. Маҳалла – маънавий-ахлоқий қадриятлар, анъаналар маскани. Чунки қадимдан байрамлар, ҳайит кунлари, тўй-тантаналарда қўни-қўшнилари, беморлар, ёлғиз кексаларни совға-саломлар билан йўқлаш анъана тусига айланиб қолган[2]. Ҳашар йўли билан қариндош-уруғларга, қўни-қўшниларга уй-жой бинолари қуриш, етиштирган деҳқончилик маҳсулотларини йиғиб-териби олиш ва улардан қўни-қўшниларга улашиш, кўчалар, ҳовлилар, маҳалла ҳудуди қабристонлар ва атроф-муҳитни ободонлаштириш, кўкаламзорлаш-тириш ва тоза-

озода сақлаш, спорт майдончалари ташкил этиш, кўприклар қуриш ва таъмирлаш, маданий ёдгорликларни авайлаб-асраш, маҳаллада яшаётган ҳар бир фуқаронинг бурчи ҳисобланади.

Маҳалла ҳудудида жамоат тартибини сақлаш, ёшлар ва ўсмирлар ўртасида ҳуқуқбузарликнинг олдини олиш, вояга етмаганларнинг ҳуқуқларини муҳофаза қилиш, ёшларни ҳарбий хизматни ўташга жисмоний ва маънавий тайёрлаш–маҳалла фуқаролар йиғинлари ҳузуридаги мутасадди кенгашларнинг вазифаси ҳисобланади. Маҳалла шарқона анъаналар, урф-одатлар ва маросимларни жамоа асосида амалга оширувчи, авлоддан-авлодга етказувчи маънавий маданият ўчоғидир[1]. Маҳалла фаоллари анъанавий, оилавий тўйлар, байрамлар, мотам маросимларини ўтказиш билан боғлиқ ташкилий ишларни амалга оширишда бош-қош бўлади. Уларни дабдабасиз, исрофгарчиликсиз, ортиқча харажатларсиз, ихчам қилиб ўтказиш, маҳалла оқсоқоли ва махсус мутасадди комиссияларга боғлиқ. Маҳаллада ўтаётган ҳар бир тантана ёки маросим учун маҳалла аҳлининг катта-ю кичиги бирдай масъул. Бундай тадбирларда катта-ю кичикка, бою-камбағалга, мансабдору оддий фуқарога бир хил ҳурмат ва эҳтиром кўрсатилади. Чунки маҳалланинг барча аъзоси ягона, мустаҳкам битта оила ҳисобланади.

Маҳалла ёшларни касб-ҳунарга йўлловчи, ишсизларни иш билан таъминловчи муҳим макондир. Ҳар бир оиланинг ўз касбий сулоласи бўлганидек, маҳалланинг ҳам ўзаро тарихга эга бўлган касб-ҳунар сулоласи мавжуд. Маҳалланинг номланиши айнан шу ҳунар номи билан ҳам аталади. Масалан, зардўзлар маҳалласи, этикдўзлар маҳалласи, дурадгорлар ёки темирчилар маҳалласи ва ҳоказо. Шунинг учун ҳам маҳаллаларда ўз имконияти, ҳудудий шароитидаи келиб чиққан ҳолда зардўзлик, дўппидўзлик, дурадгорлик, темирчилик, бешиксозлик, ганчкорлик, сандиксозлик, сартарошлик, тўқувчилик, кўнчилик ва ҳоказо касб-ҳунар бўйича кичик корхоналар, тўғараклар ташкил этилган бундай касб-ҳунар корхоналарининг ташкил этилишидан аввало, маҳалла аҳли манфаатдор бўлади[2]. Биринчидан, маҳалла аҳли иш билан таъминланади, иккинчидаи, ёшлар касб-ҳунар сирларини эгаллаб, меҳнатсеварлик руҳида тарбияланиб борадилар. учинчидан ёшларнинг бўш вақти унумли ташкил этилиб, турли ноахлоқий хатти-ҳаракатларнинг олди олинади жиноятчилик, ичкиликбозлик, чекувчилик, гиёҳвандлик ва ҳоказо. Тўртинчидан, маҳалланинг иқтисодий барқарорлиги таъминланади. Бешинчидан, олинган ортиқча даромад ҳисобига маҳалладаги кам таъминланган, ёш болали оилалар, етим-есирлар, ёлғиз кексалар, беморлар ижтимоий муҳофаза қилинади, маҳаллада ободонлаштириш ишлари амалга оширилади.

Маҳаллада ўсаётган ҳар бир йигит-қизнинг ахлоқ-одоби учун бутун маҳалла аҳли масъулдир. Шунинг учун ҳам “Бир болага етти қўшни ота-она”, “Бир бола тарбиясида етти маҳалла ота-она каби нақллар бежиз пайдо бўлмаган. Ёшларнинг ҳар бир хатти-ҳаракати барчанинг диққат марказида бўлади. Маҳалладошларнинг ҳар бир ёш тақдирига жавобгарлиги, уларни назорат қилиши баркамол инсонни тарбиялаб етиштиришнинг негизидир. Хулқ-одоби яхши ҳар томонлама намунали фарзанд маҳалланинг обрўсидир, ноқобил, ахлоқан номақбул фарзанд эса маҳалла учун қора доғдир. Маҳалладан юртга таниқли инсонлар етишиб чиқса, бутун маҳалла аҳли, уларнинг авлод-аждодлари ғурурланадилар. Агар 1999 йил 16 февраль воқеалари иштирокчиларидек, террорист, Ватан, халқ душманлари чиқса, шу маҳалла тарихи бугуни ва эртаси учун лаънат ва иснодир. Бундай маҳалланинг ҳар бир фуқароси, “мен шу маҳалладанман” дейишга ор қилади.

Маҳалланинг тартиб-қоидаси, қадриятларига барчанинг амал қилиши шартдир. Кимда-ким буларга риоя этмаса, ҳурмат қилмаса у маҳаллада ўтадиган тадбирлардан, тўю-маракалардан четлатилади, таклиф этилмайди. Агарда кибру-ҳаво билан қўни-қўшни, маҳалла анъаналарини оёқ ости қилса ёки беписандлик билан муносабатда бўлса, амалдаги қонунларга хилоф иш тутса у маҳалладан чиқариб юборилади. Бу эса маҳалла қонунидаги олий жазодир. Бу жазо ота-онанинг ноқобил фарзандни “оқ қилиш”и билан тенгдир[2].

Маҳаллаларда ўтказиладиган ҳар бир тадбир, ташкилий-тарбиявий иш юзасидан ҳар бир фуқаро ўз нуқтайи-назари, қарашлари, таклиф ва тавсияларини очиқ,

билдириш ҳуқуқига эгадир. Эркин фикр мамлакатимизда амалга оширилаётган демократик ислохотларнинг маънавий пойдеворини ташкил этади. Юқорида маҳалла маънавий-ахлоқий қадриятлар ўчоғи эканига алоҳида урғу берган эдик. Дарҳақиқат, маънавий-ахлоқий тарбия маҳаллада шаклланади, юксалади ва равнақ топади. Бу борада катталар ўрнак, намуна ва ташаббускор бўлишлари лозим. Маълумки, ҳар бир маҳаллада икки ёки ундан ортиқ чойхона бўлади. Бу ўзбекларга хос миллий хусусиятдир. У ерда одамлар ошхўрлик ва чойхўрлик қилиш давомида турли мавзуларда суҳбатлар, фикр олишувлари бўлиши табиий ҳол. Шунингдек, аския ва ҳазил мутойиба гурунлар ҳам бўлади. Бу жараёнда маҳалланинг оқилдоно кишилари баъзи оилалардаги тарбия борасидаги камчилик ва нуқсонларни малол келмайдиган тарзда тилга олишлари асносида тўғри йўлга йўналтиришлари мумкин. Ёхуд маънавий ахлоқий тарбия йўсинида бир-бирларига маслаҳатлар беришлари фойдадан ҳоли эмас.

Шунингдек, тўй-маросимларда ёшларни эл хизматига жалб этиш: меҳмонларга чой ташиш, овқат элтиш, овқат танаввул қилиб бўлгандан сўнг, идиш-товоқларни олишга ўргатиш ниҳоятда муҳимдир. Шу ишларни бажариш давомида ёшлар нимага эътибор бериш, қандай муомала-муносабатда бўлиш кераклигини ўргатиш муҳимдир. Бу ҳар бир ота-онанинг, қолаверса, Маҳалла оқсоқолларининг мураббийлик бурчидир. Бундай маҳаллада тарбияланаётган ёшлар, биринчидан, меҳнатсеварлик одобини, иккинчидан, хушмуомала одобиини, учинчидан, жамоага ҳурмат одобини эгаллайдилар.

Маҳалла – оила тинч-тотувлигини, жипслигини мустаҳкамлайдиган маскандир. Табиийки, оилада баъзан арзимаган нарсаси туфайли жанжал чиқиши ва бу ҳақда эр ёки, хотин маҳалла кўмитасига мурожаат этиши мумкин. Бундай ҳолатда маҳалла раҳбарлари вазмин, чуқур мушоҳадали бўлишлари лозим. Удар фақат яраштириш йўлидан боришлари керак. Сир эмаски, баъзан хотинга эрининг устидан ишхонасига шикоят қилишни маслаҳат берувчилар ҳам топилади. Бу оила бузилишига йўналтирувчи даъват бўлиб, маҳалла шаънига доғ туширадиган иллатдир. Маҳалла ёшларнинг ахлоқ-одобини тарбиялашда муҳим ролни ўйнайди. Баъзи маҳаллаларда кечқурунлари ёшларнинг чекиб туришларини, қолаверса, оғизларидан хунук сўзларнинг чиқаётганини кўриб хафа бўлиб кетади киши. Маҳалла аъзолари уларни кўришса ҳам кўрмаганга олиб кетишади. Оқибати эса аянчлидир. Кўпгина маҳаллаларда кечқурунлари тинч, осуда, ёшлар эса қўлларини кўксига қўйиб салом бериб ўтишади. Бундай гўзаллик ва нафосат маҳалла фаолларининг ўрнаклиги ва айни чоғда маънавий ахлоқий тарбиясининг натижаси бўлиб, у шу маҳалланинг кўрки ва зийнатидир.

Маҳалла ҳозирги даврда асосий эътиборни таълим-тарбия ишларига ёрдам беришга қаратиши керак. Биз бу ўринда унинг мактаб билан мустаҳкам алоқасини назарда тутаётимиз. Мактаб – маҳалла – мактаб. Таълим-тарбиянинг, шу тузилишга (структура) амал қилиши, шу асосга қурилиши жамият тараққиёти учун муҳим аҳамиятга эгадир.

ФОЙДАЛАНИЛГАН МАНБА ВА АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Турсунов С.Н. “Ўзбек маҳаллари - маънавиятимиз ифтихори - ғурурига айлансин”. Тошкент., “Yangi nashr”. 2018. 272-бет.
2. Турсунов С.Н. “Маҳалла - мустақил юрт таянчи”. Тошкент., “Мухаррир”, 2012.
3. Турсунов С.Н. ва бошқалар. Сурхондарё тарихи. – Тошкент: Шарқ, 2004.–605 б.
4. Жалилов Ш. Маҳалла янгиланиш даврида.-Тошкент: Меҳнат, 1995.-72 б.
5. www.mahalla.intal.uz